

Eläin ei tule selvään itsetajuntaan, koska se ei osaa ihmisen tavalla ajatella. Tosin saattaa sanoa »tajunnan yhteyttä» olevan eläimessäkin, koska sillä on mielikuvien assosiatiota ja muistia. Hevonen muistaa ja tuntee tien, jota se ennen on juossut, ja koira tuntee herransa. Mutta kumpikaan ei tajua omaa »minäänsä» mielikuviansa kannattajaksi. Eläimen »minä» on tosin sekun tilojensa yhteytenä, mutta se ei tiedä olevansa tämä yhteys. Minuuden tajunta jää eläimessä kehittymättömäksi. Eläin ei erota itseään esineistä, se elää kokonaan aistillisin ilmiöihin vajonneena ja jää sen vuoksi ulkoapäin tulevien ja ruumiillisten vaikutusten orjaksi eikä pääse, niinkuin ihminen, itsemääräämiseen. Ihmisessä olevaa korkeampaa sielunelämää, jonka päätunnuksmerkki juuri on itsetajunta, sanotaan, erotukseksi siitä mikä eläimellä on, *henkisyysdeksi*, ja ihmisen sielua, mikäli se kehittyy tähän korkeampaan muotoon, sanotaan *hengeksi*.

B. Tunne.

44 §.

Aistimuksiin, havaintoihin, mielikuviin ja ajatuksiin, sanalla sanoen tiedollisiin (teoreettisiin) sieluntoimintoihin, liittyy *tunteita*, jotka osoittavat, miten edellämainitut sieluntoiminnat (mielteet) vaikuttavat yksilön ruumiilliseen ja sielulliseen tilaan. Tunne on sieluntoiminta, joka ilmoittaa tämän vaikutuksen luonnetta. Tunteet ovat laatunsa puolesta kahta pääalajia: *mielihyvän* (eli mieluisia) ja *mielipahan* (eli vastenmielisiä) tunteita, riippuen siitä, onko mielle sopu-soinnussa vai ristiriidassa tuntevan yksilön ruumiillisen ja sielullisen, pysyvän tai hetkellisen tilan ynnä sen vaati-musten kanssa. Myöskin on mieluista ja vastenmielisiä aineksista *sekoitettuja* tunteita. Voimakkuudeltaan tunteet ovat kovin erilaisia, niin heikoista alkaen, että niitä tuskin voidaan huomata, aina rajuimpiin tunteenpurkauksiin saakka. Katsoen vihdoin siihen, liittyvätkö tunteet aistimuk-siin vai muihin tiedollisiin sieluntoimintoihin, voi ne jakaa kahteen pääluokkaan: *aistillisiin* ja *epäaistillisiin* tun-teisiin.

Selitys 1. On vaikeaa tarkoin käsittää ja selvästi kuvailla tunteen olemusta. Tunteet ikäänkuin parveilevat alinomaa vaihdellen mielteittemme ympärillä, mutta jos rupeamme omia tunteitamme likemmin tarkastelemaan, niin usein sattuu, että ne muuttuvat tai katoavat tyhjiin; esim. jos rupeamme tarkaamaan omaa iloamme, niin ilo heikontuu ja lakkaa. Tunne on liian hieno ja liian vaihteleva sielun-ilmio joutuakseen helposti sieluntutkijan valtaan. Kuitenkin tunteet ovat ihmiselle ylen tärkeät, sillä ne tekevät hänen elämänsä joko onnelliseksi tai onnettömäksi, siunaukseksi tai kiroukseksi. Ihmisen onni ja onnettomuus on juuri näissä mielihyvän ja mielipahan tunteissa, joita elämänvaiheet hänessä synnyttävät.

Tunne on aina yhdistyneenä johonkin mielteeseen eli tiedolliseen toimintaan; jos ihminen ei mitään havaitse tai kuivale mielestään, ei hänellä ole mitään tunnettakaan. Kuitenkin mielle ja siihen liittyvä tunne on käsitteellisesti erotettava toisistaan kahtena eri asiana; se huomataan m. m. siitä, että sama mielle — aistimus tai mielikuva — välistä tuntuu meluisalta, välistä vastenmieliseltä. Niin esim. sokerin makeuden aistimus, joka tavallisesti on mieluisa, tuntuu vastenmieliseltä, jos olemme syöneet sokeria liian paljon; aivan sama voi olla epäaistillisiin mielikuviiin liittyvien tunteiden laita, esim. niiden tunteiden, jotka liittyvät hentomielisen tai pateettisen runouden lukemiseen. Tunne on saman sieluntoiminnan subjektiivinen, sisäänpäin kääntynyt puoli, jonka objektiivinen, ulospäin kääntynyt puoli havainto ja mielikuva ovat. Se, mitä yksilö aistii tai miellesään kuvailee, vaikuttaa jollakin tavalla hänen fyysilliseen tai sielulliseen olemukseensa eli luontoonsa tai hänen pyrkimykseen, joko pysyväisesti tai ainakin sillä hetkellä. Se, jota mielletään, on joko myötäistä (edistävää) tai vastaista (ehkäisevää) hänen ruumiilliselle tai henkiselle tilalleen ynnä hänen toimintatavoilleen, tarpeilleen ja elinheidoilleen. Voi sanoa, että se on jossakin määrättyssä suhteessa hänen itse-säilytysviettiinsä. Tunne on tajunnan tila, joka ilmaisee tätä suhdetta, eli kuinka mielletty asia vaikuttaa yksilön ja millainen se vastavaikutus on, jonka se välittömästi hänessä aiheuttaa. Kyseessä olevaa suhdetta hän kokee välittömänä elämyksenä, mielihyvän tai mielipahan tun-teena. Sopii sanoa tunteen siten osoittavan, mikä *arvo* asioilla välittömästi on yksilön elämänjuoksuun nähden. Jos vaikutelma edistää yksilön ruumiillista tai henkistä

olotilaa, niin tunne on laadultaan *mieluisa* eli mielihyvän tunne. Jos vaikutelma sitä vastoin ehkäisee yksilön ruumiillista tai henkistä hyvinoloa, niin syntyy *vastenmielinen* eli mielpahan tunne. Vaikutelma saattaa yksilössä synnyttää ruumiillisia tai sielullisia vastavaikutuksia, jotka ovat sopuinnussa hänen normaalian toimintatapaansa kanssa eivätkä vaadi suurempaa voimainponnistusta kuin mitä hänellä on käytettäväänään; tai se saattaa päinvastoin aiheuttaa semmoisen vastavaikutuksen, joka ei ole oikeassa suhteessa hänen normaalseen toimintatapaansa, vaan on hänelle sopimaton. Edellisessä tapauksessa syntyy mieluinen, jälkimmäisessä vastenmielinen tunne. Esim. ruumis tarvitsee kovalta liikuntaa pysyäkseen terveenä; sen vuoksi on kävely pitkän paikallaanistumisen jälkeen mieluinen, mutta liian kova liikunta tulee väsyttäväksi ja epämieliseksi.

Kun sanomme tunteen syntyvän sen johdosta, missä suhteessa mielletyt asiat ovat yksilön luontoon ja tilaan, niin tarkoitamme sekä alkuperäistä eli synnynnäistä että tottumuksen vaikutuksesta kehittynyttä luontoa, ynnä myös ohimeneviä olotiloja. Tunteidenkin joukossa voidaan sen tähden erottaa alkuperäisiä ja saavutettuja eli hankittuja. Alkuperäisiä ovat esim. sellaiset tunteet kuin nälän vastenmielisyys ja kyläisyyden mieluisuus, joita on ihmisessä hänen elämänsä alusta alkaen. Saavutettuja ovat semmoiset tunteet kuin kofimaan kaipaus ollessamme siitä poissa, suuttumus, jos piintyneitä mielipiteitämme jyrkästi vastustetaan. Vielä on sellaisia tunteita, jotka riippuvat vain yksilön tilasta määrätynä hetkenä ja jotka siis ovat enemmän satunnaista laatua. Esim. jos hetkeksi pyrin jonkin asian saavuttamiseen, josta tavallisesti en huoli, mutta jota satunnaisesti syystä nyt tarvitsen, niin se, mikä on yhteydessä tämän pyrkimyksen kanssa, on minulle viehättävää; mikä sitä edistää on minulle mieluista, mikä sitä estää vastenmielistä.

Tanskalainen sielutieteilijä A. Lehmann sanoo: »mielihyvä syntyy sopusoinnun, mielpaha ristiriidan vallitessa, joko ulkonaisten vaikutelmien määrätyllä hetkellä synnyttämien fyysillisten muutosten ja elimistön elinehtojen välillä tai tiedollisten sielutilojen ja tajuuksuselämän ehtojen välillä».

Muutamit sielutieteilijät ovat sitä mieltä, etteivät mielihyvä ja mielpaha ole kaksi tunteen eri laatua, vaan että toinen on ainoastaan toisen taukoaminen (kieltäminen, negatio), olkoipa sitten, että mielpaha on mielihyvän lakkaa-

mista, tahi päinvastoin, että mielihyvä ei muuta ole kuin mielpahan taukoamista. Jälkimmäistä mieltä on *Schopenhauer*, jonka mukaan ihmisen normaalin sielutila on pahanolon tunteminen, mikä kuitenkin joskus voi lakata; tämä lakkaaminen on muka se tila, jota sanotaan mielihyvän tunteeksi. Oikeammalta näyttää meistä myöntää kumpikin yhtä positiiviseksi. Jos jokin esine vain lakkaa tuntumasta mielusalta, niin se silloin ainoastaan muuttuu meille yhdenkään esineksi; samoin paljas vastenmielisyysden taukoaminen vie välimittämättömyyteen. Voidaan sanoa, että tunteen kahden päälaadun välillä on tunteettomuuden eli välimittämättömyyden alue. Toinen asia, jota ei sovi tähän sekoittaa, on, että jos mielihyvää tuottanut vaikutelma muuttuu voimakkuusasteeltaan, niin tämä voi aiheuttaa tunteenlaadun muutoksen. Jos vaikutelman voimakkuus kohoaa tiettyä rajaa ylemmäksi, niin mieluinen tunne muuttuu vastenmieliseksi, esim. kovaääninen soitto, joka kaukaa kuuluu miellyttävältä, voi lähelle tullessaan muuttua tuskalliseksi. Jos mieluista aistimus lakkaa, niin se tosin saattaa synnyttää mielpahaa, mutta tätä ei alkaansaa itse lakkaaminen semmoisenaan, vaan *vertailu* muistiin palautetun mieluisan aistimuksen ja nykyisen tilan välillä.

On myöskin väitetty, että kaikki mielihyvä on samanlaatuinen ja samoin kaikki mielpahakin, ja että mielihyvän tunteiden erilaisuus oikeastaan on vain niiden aistimusten tai mielikuvien, sanalla sanoen niiden mielteiden erilaisuutta, joihin tunteet liittyvät. Mutta tuskin käynee kieltäminen, että syntyy erilaisia mielihyvän tunteita, kun syömmehyvämmäkuista ruokaa, kun luemme kauniin runoelman ja kun omatuntomme hyväksyy tekomme; samoin täytynee myöntää, että tunneimme toisenlaatuista mielenkarvautta, kun poltamme sormemme ja kun itserakkauttamme loukataan. Mielihyvä on nähtävästi monenlaatuista aina sen mukaan, *missä mielessä* tunteita herättävä esine on yksilön elinehtoihin soveltuva, ja samoin mielpahakin on eri laatua riippuen siitä, missä mielessä epämieluisen esine on elinehtoihin soveltumaton.

Vielä on laatuansa puolesta *sekoitettuja tunteita*, joissa mieluista ja vastenmielisiä aineksia on toisiinsa yhdistyneinä. Tätä laatua on esim. kutkutuksen tunne; samoin se pelon ja toivon sekainen tunne, joka uhkapelissä pelaajan mieltä jännittää, ja se tunne, jota lapsessa synnyttää iltahämärässä kerrottu aavejuttu ja jossa on sekä pelkoa että uteliaisuutta ja iloa.

Selitys 2. Tunteet voidaan myöskin jakaa kahteen päälaajiin: *aistillisiin* eli *ruumiillisiin* ja *epäaistillisiin* tunteisiin, sen mukaan, onko niiden välittömänä aiheena jokin vaikutelma aistimeen, vai liittyvätkö ne muumalaisiin tiedollisiin sieluntoimintoihin. Se kipu, jota tunnen, kun poltan sormeni, on aistillinen eli ruumiillinen tunne. Se pelko, jota tunnen, kun näen valonliekin lähenevän sormeani, on epäaistillinen tunne. Kipu, jota yksilö tuntee saadessaan kovan lyönnin, on aistillinen tunne; suuttumus siihen henkilöön, joka häntä syyttää lyö, on epäaistillinen tunne. Aivan tarkkaa rajaa aistillisten ja epäaistillisten tunteiden välillä on tosin vaikea tehdä; on olemassa tunteita, jotka ovat kummankin lajin rajalla. Esim. kirkaan värin tai puhtaan sävelen herättämä nautinto on tosin aistillista laatua, mutta saatetaan myöskin osana sisältäyä »esteettiseen» tunteeseen.

45 §.

Paitsi mieluisiin ja vastenmielisiin sekä aistillisiin ja epäaistillisiin voidaan tunteet jakaa muidenkin perusteiden mukaan. Ne ovat esim. joko a) *erikoistunteita* tai b) *yleistunteita*. Edelliset liittyvät määrättyihin, tajunnassa selvästi esiintyviin mielteisiin; jälkimmäiset liittyvät mielerhymiin, joihin kuuluvilla mielteillä kullakin on oma tuntevärityksensä, mutta jotka yhtyvät tajunnassa semmoiseksi yhteydeksi, että sen eri osia on vaikeata tai mahdotonta erottaa toisistaan. Kumpaankin lajiin kuuluvat tunteet saatavat olla mieluisia tai vastenmielisiä. Tunteet puolestaan vaikuttavat ruumiiseen, herättäen siinä kaikenlaisia vahvempia tai heikompia liikkeitä, joista voi päättää tunteiden laadun.

Selitys 1. Yleistunteet ovat välistä sekoitettua laatua, s. o. kokoonpantuja mieluisista ja epämieluisista tunteista. Myöskin sattuu, että yleistunteen eri ainekset, vaikka kaikki ovat samaa pääläätua, esim. mieluisia, kuitenkin ovat suhteellisesti erilaisia, esim. jos hyvän aterian herättämä nautinto yhtyy hupaisan keskustelun ja viehättävän soiton synnyttämään mielihyvään.

Laajin kaikista yleistunteista on n. s. *elollistunne*, s. o. se pysyvä tunne, mikä ihmisellä on ruumiillisesta elämästään ylipäänsä. Lukemattomista ruumiin eri elimissä syntyviä

hämäristä elollisistimuksista johtuu pysyväinen yleinen tunne ruumiin tilasta, mikä tunne on erilainen eri ikäkausina, toinen lapsuudessa kuin nuoruudessa, toinen keski-ikässä kuin vanhuudessa. Eri henkilöistä eläminen niinkään tuntuu erilaiselta: toiselta se tuntuu ylimalkaan hauskalta, toiselta rasittavalta. Elollistunne on mieluinen, jos elontoiminta on häiritsemätön, vastenmielinen, jos se on häiriytynyt ja sairallinen. — Myöskin semmoiset seikat, jotka eivät vaikuta välittömästi ruumiin tilaan, esim. suhteemme niihin ihmisiin, joiden kanssa olemme jokapäiväisessä kosketuksessa, voivat herättää *yleistunteita*, synnyttämällä jatkuvan tyytyväisyyteen tai tyytymättömyyteen, optimismin tai pessimisiin kallistuvan tunnelman.

Yleistunne voi muuttua selväksi erikoistunteeksi, jos asetamme sen yhteyteen jonkin määrätyn mielikuvan kanssa. Esim. jos olemme jonkin aikaa olleet alakuloisia, tietämättä mistä syystä, mutta sitten käännämme huomiomme tähän syyhin, niin alakuloisuuden tunteemme keskittyy tähän määrättyyn mielikuvaan ja muuttuu siten erikoistunteeksi. Toiselta puolen erikoistunne saattaa muuttua yleistunteeksi siten, että edellinen painaa leimansa koko tunne-elämään pitemmäksi ajaksi, niin että voimakas tunne, joka määrätysti aiheesta on meissä syntynyt, vähitellen liittyy uusiin tajunnassa yhä esiintyviin mielikuviin. Esim. jonkin onnettomuuden aiheuttama ankara suru voi pitkäksi ajaksi tehdä meidät surumieliseksi.

Muutamat sielutieteilijät, kuten *Wundt*, ovat vielä erottaneet eri ryhminä *elähdyttävät* ja *rauhhoittavat* (eli *lannistavat*, — »erregende» ja »beruhigende» eli »hemmende») sekä *jännittävät* ja *vapauttavat* (eli jännityksen laukeamisesta johtuvat, — »spannende» ja »lösende») tunteet. Elähdyttäviä ovat kaikki ne tunteet, joita koemme silloin kun elontoiminnat tapahtuvat vilkkaasti ja voimakkaasti, joko elimistössä yleensä tai jossakin yksityisessä elimessä. Kirkas punainen väri vaikuttaa elähdyttävästi, jopa kiihottavastikin (ainakin muutamien eläimiin, esim. sonnuiin). Tanssi ja ratsastus elähdyttävät, riippumatossa kiikkuminen ja tähtitaivaan katseleminen rauhoittavat. Jännityksen tunteet syntyvät kun odotamme tärkeätä ratkaisua, epävarmoina siitä, miten se on lankeava. Jännityksen tunne johtuu siitä, että odotetun tapahtuman mielikuva pyrkii täydelliseen selvyyyteen tajunnassamme, mutta sitä ehkäisee aina se tieto, ettei tapahtuma vielä ole toteutunut. Alituisesti pettynyt odotus syn-

nyttää vastenmielisen tunteen, joka, jos se kauan kestää, kasvaa *kärsimättömyydeksi*. Kun ratkaisu tapahtuu, tunnemme vapautusta eli jännityksen laukeamista. Jännityksen tunne on ylipäänsä vastenmielinen, sitä enemmän mitä voimakkaampi se on, ja sen lakkaaminen on samassa määrin mieluisa, jopa niinkin että saattaa tuntea iloa, vaikka ratkaisun laatu ja sisällyks itsessään on vastenmielinen. Tämän seikan on Shakespearo oivallisesti esittänyt siinä kohtauksessa, jossa Hamlet, saatuaan vihdoin varman tiedon siitä, että hänen setänsä on murhannut hänen isänsä, puhkeaa iloon, vaikka juuri sen tähden raskas kostonvelvollisuus lankee hänen hartioilleen (Hamlet, III näytös, 2 koht.).

Nopeasti vaihtelevan jännityksen ja sen laukeamisen tunteet voivat olla hyvin mieluisia ja houkuttelevia. Tätä laatu on esim. metsästyksen herättämä mieltymys. Mieli-kuvituksessakin voidaan kokea jännittäviä ja vapauttavia tunteita, esim. lukemalla karhun- ja leijonan-metsästyksistä, rikos- ja detektiiviroomaaneja y. m. s.

Selitys 2. Tunne-elämälämme on, kuten sielunelämälämme ylipäänsä, fyysillisenä perustanaan jotkin aivojen toiminnat. Ja koska aivot puolestaan ovat yhteydessä ruumiin muiden elimien kanssa, niin tunteen vaikutus elimistöön on ymmärrettävissä. Tunteen aiheuttama aivojen toimintatila leviää elimistön muihin osiin. Tunne vaikuttaa siten m. m. lihasliikuntojen ja verenkierron keskuksiin. Sellaisetkin tunteet, jotka eivät ole erikoisen voimakkaat, ilmenevät silmän loistossa, äänen värähtämisessä, kasvojen ilmeissä, käsivarsien ja koko ruumiin liikunnoissa. Jo pienessä lapsessa havaintojen herättämät tunteet synnyttävät liikkeitä, se huutaa, kohottaa käsiään, potkii j. n. e. Vanhemmissakin ihmisissä vilkkaisiin tunteisiin liittyy liikkeitä, esim. iloon tai koomillisin mielikuviin liittyvä nauru. Mutta jos nauru syntyy kutittamisesta, niin se ei ole tunteen ilmausta, vaan ainoastaan refleksiilikuttoa. Samoin oksentaminen, joka syntyy kurkun mekaanisesta kiihottamisesta, on refleksiä, mutta oksentaminen, joka syntyy iljettävistä mielikuvista, on tunteen ilmausta. Me huudamme sekä aistillisesta että epäaistillisesta tuskasta. Mielihyvän tunteet saavat, kuten kokeet ovat osoittaneet, valtimontykytykset muuttamaan hitaammiksi ja vahvemmiksi; vastenmielisten tunteiden, esim. katkeran maun, vaikutuksesta ne muuttuvat heikommiksi ja nopeammiksi.

Ne elimien liikunnat, joissa vilkas tunne pääsee purkautumaan, vaikuttavat yleensä tasoittavasti eli rauhoittavasti itse tunteeseen. Kun lapsi huutaa ruumiillisesta tuskasta, niin huuto lieventää tuskaa.

Lapsella on alkuun vain aistillisia hyvän- ja pahanolon tunteita. Kun tunne-elämä sitten kehittyy niin että syntyy epäaistillisiakin tunteita, huomataan että nämä ilmenevät yhtäläisissä liikunnoissa kuin ne, joissa aistilliset tunteet ovat ilmenneet. Lapsi itkee pahanolontunteesta, joka joutuu nälästä, janosta, epämukavasta asemasta; täysikasvuaneella itku on epäaistillisen surun ilmauksena. Kun lapsen suuhun joutuu jotain pahanmakuista, laskeutuu kielenkanta alemmas, niin että sen ja suulaen väli väljenee ja pahan maun aistimus heikkenee; semmoista suunliikuntaa tehdessä täytyy vähäisen avata suuta ja vetää suupieliä alapäin. Tämä suunliikunto tulee sitten täysikasvaneessa ihmisessä yleensä apeamielisyuden ja murheellisuuden ilmaukseksi. Sitä vastoin ilomielisyys ilmenee siinä, että suupieliä vetäytyvät ylöspäin. Vastenmielinen haju vaikuttaa että ihminen nyrpistää nenäänsä, estääkseen hajua tunkeutumasta nenään, mutta tämäkin liikunto tulee sitten epäaistillistenkin paheksimis- ja halveksimistunteiden osoitteeksi.

46 §.

Sielutieteilijät ovat koettaneet määrätä n. s. *tunne-lakeja*, joiden arvellaan hallitsevan koko tunne-elämäämme, mutta eivät ole päässeet yksimielisyyteen siitä, mitkä nämä lait oikeastaan ovat. On kuitenkin myönnettävä, että on olemassa semmoisia lakeja, jotka johtuvat tunne-elämän varsinaisesta olemuksesta eli siitä, että tunteet ovat osoitteena uusien vaikutelmien ynnä niistä syntyvien mielteiden suhteesta yksilön elinehtoihin. Sellaisiksi laeiksi voi katsoa, että tunteet riippuvat: a) mielteiden *voimasta*; b) niiden pitämästä tai lyhyemmästä *kestävyydestä* ajassa; c) niiden *keskinäisistä suhteista*; d) niiden *ajallisesta järjestyksestä*.

Selitys. Varsinaisten tunnelakien määräämistä vaikeuttaa tunteen äärettömän monivivahteinen luonto, joka on eri yksilöissäkin erilainen. Kuitenkin voitaneen asettaa muutamia semmoisia lakeja, joita sopii katsoa tunteen varsinaisesta olemuksesta eli perusominaisuudesta johtuviksi.

a) Tunteen laatu ja voima riippuvat mielteen ynnä sitä synnyttävän vaikutelman *voimakkuudesta*. Jokainen vaikutelma, minkä voima kohoa ylen suureksi, tulee vastenmieliseksi, koska se herättää voimakkaamman vastavaikutuksen kuin mikä on sopusuommussa vastaanottavan elimistön pysyvien väisten tai hetkellisten elinehtojen kanssa. Mutta toiselta puolen liian heikot vaikutelmat ja pitkällinen vaikutelmien puute tulevat vastenmieliseksi, koska elonvoimat vaativat käyttämistä. Itse tätä puuttuvien vaikutelmien synnyttämää toimeittomuutta havaitaan hämärinä, epämieluisina elon-tunteina. Esim. kauan kestävä pimeys ja äänettömyys tuntuvat tuskallisilta. Ruokalajilla, joka ei anna tarpeeksi kiihotusta makuhermoille, sanotaan olevan »laiimea» maku, joka on vastenmielinen. Samoin on epäaistillisten tunteiden laita. Jos emme saa yhtään uusia kokemuksia, niin tämä vaikuttaa aikaa myöten ikävyyttävästi. Ihmisen on »hauska», kun tajunnalle tarjoutuu riittävästi aiheita toimintaan, »ikävä» kun semmoista aiheita ei tarjoudu, jolloin tyhjä aika sellaisenaan tulee tajutaan. Me sanomme seuraa, esitelmää, työtä ikäväksi, jos ne eivät voi tarpeeksi kiinnittää huomiotamme, vaan kuitenkin estävät meitä kääntämästä ajatuksiamme toiseen, hauskempaan esineeseen. Huvitusta saadakseen ihmiset ovat keksineet leikkejä ja pelejä, joiden tarkoitus on vaikutelmien sopivalla vaihtelulla pitää huomiota yhtämittaa hereillä. Vaihtelu semmoisenaan miellyttää, mutta saman vaikutelman monenkertainen uudistus vaikuttaa väsyttävästi ja heikontaa mieluisuuden tunnetta. Alpit ja Imatra vaikuttavat harvoin yhtä mahtavasti niihin, jotka ovat niitä monta kertaa ennen nähneet, kuin niihin, jotka niitä ensi kertaa katselevat. Tunne eroaa tässä suhteessa mielikuvaista; jos tämä usein uudistuu, vahvistuu se ja tulee sitä selvemmäksi.

Mikä edistää mielteittemme nopeampaa kulkua on ylipäänsä omiaan herättämään mieluisia tunteita; mikä hidastuttaa mielikuvien kulkua tabi pysyttää sitä samassa ahtaassa piirissä on omiaan herättämään surullisia tunteita. Että vaihtelu huvittaa — »variatio delectat» — vanhastaan yhtä tuttu asia kuin että yksitoikkoisuus ikävyyttää. Tästä selitetään muun muassa »muodin» vaihtelu. Vanha, kauan pysyvä muoti, esim. vaatteissa, huonekaluissa, rupeaa jo semmoisenaan ikävyyttämään, jonka tähden halutaan muutosta.

Mutta se, mikä kovin suuresti soti tottumuksiamme vastaan, tulee kumminkin meille epämieluisaksi, esim. aivan toisenlainen ravinto kuin se, mihin olemme tottuneet, tai käytöstavat, joiden noudattamista meiltä vaaditaan ja jotka kokonaan erivät niistä, joita ennen olemme noudattaneet. Nämä tunne-elämän kaksi puolta, vaihtelun vaatimus ja vastenmielisyys sitä vastaan, mikä poikkeaa tottumuksistamme, ovat näennäisesti keskenään ristiriitaiset, mutta saavat molemmat selityksensä siitä, että mieluisuus ja vastenmielisyys riippuvat mielletyn asian soveltuvaisuudesta tai soveltumattomuudesta meidän luontoomme ja sen toimintatapaan.

Mielihyvän tunteet liittyvät ylipäänsä kohtalaisen vahvoihin vaikutelmiin, koska nämä saavat aikaan yksilön voimiin paraiten soveltuvia vastavaikutuksia. Kaikki toiminta, joka helposti saavuttaa tarkoitusperänsä, vaatimalla kuitenkin jonkinmoisen voiman käyttämistä, tulee mieluiseksi. Itsetään selvää on, että tässä kohden on erilaisuuksia eri henkilöiden välillä käyttövaraiseen voimaan nähden.

b) Tunne riippuu vaikutelmien ja niistä syntyvien mielteiden *pitemmästä* tai *lyhyemmästä ajallisesta kestävydestä*. Tunteet syntyvät ja vaihtuvat yleensä hitaammin kuin mielteet. Sentähden hyvin nopeasti katoava vaikutelma ei tavallisesti synnytä mitään tunnetta; poikkeuksia kuitenkin on, esim. äkinäinen jyrähdys tai salaman leimahdus, joka pelästyttää. Kauan kestävä muuttumaton vaikutelma voi aiheuttaa, ettei siihen liittyvä tunne vähitellen lakkaa tai muuttuu vastakohdakseen; oltuun alussa mieluinen se voi muuttua epämieliseksi. Aika, jonka vaikutelma tarvitsee herättääksensä tunteen, on asianhaarain mukaan lyhyempi tai pitempi. N. s. yleistunteet (ks. edellistä §) vaativat melkoisen ajan levitäkseen koko siihen mielikuvaryhmään, jonka yhteisen tunneväriyksen ne muodostavat; niin esim. surullinen tai onnellinen tapaus levittää vähitellen tumman tai valoisan väriyksensä yksilön koko mielentilaan. Heikompi, mutta kauemmin kestävä vaikutelma saattaa vaatia yksilön puolelta yhtä paljon voimankulutusta kuin vahvempi mutta lyhyemmän ajan kestävä vaikutelma. Sentähden heikompi, kauemmin kestävä vaikutelma saattaa herättää *yhtä paljon* vastenmielisyttä kuin vahvempi, pikemmin lakkaava.

c) Tunne riippuu mielteiden *keskinäisestä suhteesta* niiden sisällyksen puolesta, semminkin niiden keskinäisestä *vastakaisuudesta*. Tunne tulee voimakkaammaksi, kun se on toisen

tunteen vastakohtana. Mielihyvä tuntuu voimakkaammalta, jos se seuraa välittömästi mielihapahan jälkeen, ja päinvastoin mielihäpä voimakkaammalta, jos se seuraa kohta mielihyvän jälkeen. Esim. tieto saavuttamastamme menestyksestä herättää suurempaa iloa, jos juuri ennen olemme olleet alakuloiset epäonnistumisen pelosta. Sitävastoin tieto sairastuneen ystävän kuolemasta tulee kaksin kerroin masentavaksi, jos juuri ennen olemme iloinneet toivosta että hän parantuisi. Tunnetta synnyttävän vaikutelman *lakkaaminen* voi aikaansaada yhtä elävän vastakkaisen tunteen. Mieluisimpia tunteita on epäilemättä se, jota tuntee nopeasti toipuneensa jostakin taudista. Mikä merkitys vastaakohtaisuudella on tunteen herättämisessä näkyä siitäkin, että siltä, jolla ei ole mitään kokemusta vastakkaisista tiloista, tunne jää kokonaan syntymättä. Se, jota onnettomuus ei koskaan ole kohdannut, ei voi olla vallan onnellinen, eli hän ei osaa täysin arvioida nauttimaansa onnea. Tapahtuu niinkin että se, jota onnettomuus on kohdannut, jäljestäpäin muistissa huomaa edelläkävyneen ajan paljon onnellisemmaksi kuin silloin arveli sen olevan, ja että hän nyt kaipaa menneitä onnea, jota hän ei silloin ymmärtänyt omistavansa. Muistiin palautetun entisen ja nykyisen tilan keskinäinen vertailu saattaa vastakohtaisuuden tajuntaan ja aikaansaada siten mainitun tunteen. Köyhälle annettu sadan markan lahja tuottaa hänelle paljon enemmän iloa kuin sama lahja tuottaa rikkaalle, koska kumpikin lahjansaaja ehdottomasti vertaa lahjaa siihen, mitä hän tietää yleisestä taloudellisesta asemastaan.

d) Tunne riippuu mielteiden *ajallisesta järjestyksestä*. Jos kaksi mieluista mutta erivoimaista tunnetta *seuraa toisiaan ajassa*, niin syntyy suurempi mielihyvä, jos heikompi tunne käy edellä ja vahvempi jäljessä, kuin jos järjestys on päinvastainen. Lapsi tuntee suuremman ilon saadessaan pienemmän lahjan ensin, suuremman jälkeenpäin, kuin jos hän saa suuremman ensin. Tätä lakia sopii katsoa edellisen lain muodosteluksi, koska tunteen suurempi tai pienempi voimakkuus riippuu muistiin palautetun entisen ja nykyisen vaikutelman keskinäisestä vertailusta.

a) Aistilliset eli ruumiilliset tunteet.

47 §.

Aistimuksiin liittyvät hyvänolon ja pahanolon tunteet osoittavat, miten ihmisen aistiessa aistimen ynnä sen kanssa yhteydessä olevain elinten kiihotustila vaikuttaa eli soveltuu niiden yleisiin elinehtoihin. Nämä tunteet ovat aistillista eli *ruumiillista* laatua.

Selitys. Se aistimen kiihotus, joka aikaansaa aistimuksen, vaikuttaa samalla kertaa aistimessa tapahtuvaan elonjuoksuun joko edistään tai ehkäisten, ja aistimus saa sen johdosta määrätyn *tunneväilyksen*; edellisessä tapauksessa se on aistillinen mielihyvä eli nautinto, jälkimmäisessä aistillinen mielihäpä eli kipu (vrt. 44 §). Tämän selityksen näyttää tosin ensi silmäyksellä kumoavan se seikka, että joskus aistinta kohdannut vaikutelma, joka on elimistölle haitaksi, saattaa tuntua mieluisalta, ja vaikutelma, joka on elimistölle hädänsydyksi, saattaa tuntua tuskalliselta. Kuolettava myrkykky voi maistua hyvältä, hyödyllinen lääke pahalta. Mutta aistillisen tunteen laatu osoittaa vain, miten vaikutelma *sinä hetkenä* vaikuttaa elimeen, eikä vaikutuksen myöhempiä seurauksia. »Tunteet eivät voi ennustaa», sanoo eräs englantilainen selutieteilijä.

Aistillinen nautinto on, sanoo *A. Lehmann*, sielullinen seuraus siitä, että elimet eivät kuluta enempää energiaa, kuin mitä ravintotoiminta voi korvata; aistillinen kipu on seuraus vastakkaisesta asianlaidasta. — Koska aistillinen tunne liittyy aistimukseen, jotka tajuntamme sijoittaa ruumiin eri paikkoihin (ks. 24 §, sel.), niin tunnekin samalla kertaa sijoitetaan. S. o. me tajuamme aistillisen nautinnon ja tuskan sijaitsevan jossakin ruumiin paikassa. Tämä sijoittaminen saattaa kuitenkin olla epävarma, niin että joskus luulemme tunteen sijaitsevan toisessa paikassa kuin mistä se oikeastaan tulee.

48 §.

Aistillisessa tunteessa huomataan *voimakkuuteen* nähdessä eri asteita. Eri aistien aistimuksiin liittyy yleensä eri vahvuisia tunteita. Aistillisessa vaikutelmassa on toisissa tapauksissa tunnepuoli, toisissa taas miellepuoli etualalla, ja mitä voimakkaampi toinen on, sitä heikompi on tavallisesti

toinen. Ne aistimusten lajit, jotka antavat selvimmät ja tarkimmat aistimukset eli tiedonluontoiset tajunnansisällykset, aiheuttavat yleensä verraten heikkoja aistillisia tunteita; ne aistimusten lajit taas, jotka synnyttävät voimakkaimmat tunteet, ovat useimmiten miellesisällyksensä puolesta hämärrät ja epämääräiset. Elollisaistimukset tuottavat yleensä voimakkaampia, erityisaistimukset heikompia aistillisia tunteita.

Selitys. Voimakkaimmat aistillisen tunteen asteet, esim. tuskan korkeimmat määrät, kuuluvat *a) varsinaisiin elollisaistimuksiin* (vrt. 17 §). Elollisaistimukset ovat miellesisällykseltään epäselvät eivätkä tarkoin paikallistettuja, mutta niihin liittyy sangen voimakkaita hyvänolon ja pahanolon tunteita. Sisälliset sairaudet ja vammat synnyttävät kovimmat tuskat. Libasten ylen suuri rasittuminen voi sekoin aiheuttaa hyvin tuskallista väsymystä. Ruuansulatuksen, hengityksen, verenkierron kulusta sekä elimistön yleisestä tilasta johtuvat aistimukset aiheuttavat erilaisia, usein sangen voimakkaita tunteita. Tähän kuuluvat esim. nälkä ja jano, uupumuksen ja voimattomuuden, virkeyden ja voiman, kyläisyyden, ruumiillisen levottomuuden ja rauhattomuuden tunne y. m.

Erytisaistimuksiin liittyvät tunteet ovat yleensä heikot. Kuitenkin saattavat nekin olla sangen vilkkaat, vieläpä toisinaan hyvin tuskalliset, niinkuin esim. ihoon vaikuttava kova punistus, kuumuus tai kylmyys, häikäisevä valo, joka tekee kipeää silmälle, korvan läheisyydessä ammuttu kanuunanlaukaus. Mutta sellaisissa tapauksissa onkin aistimeen sattunut vaikutelma niin suuresti häirinyt elontoimintaa, että aistimus itse asiassa on muuttunut elollisaistimukseksi, joten sillä myöskin on elollisaistimuksen voima.

Yleiseltä laadultaan lähinnä elollisaistimuksia ovat *b) liikunto-, lämpö- ja kosketusaistimukset*. Kuitenkin niissä aistimuksen laatu on useimmiten paljon määrätympi kuin elollisaistimuksissa. Niihin liittyy aistillinen tunne on muutamissa tapauksissa voimakas, mutta saattaa myös olla sangen heikko. Sen mieluisuus tai vastenmielisyys riippuu suurella määrällä aistimuksen voimakkuudesta. Liikunto on usein mieluisa, kun se ei ole liian kiihkeä. Lämpö- ja kylmyysaistimukset ovat, kohtalaisen voimakkaita ollessaan, usein mieluisat, mutta tulevat voimakkuuden kasvaessa säännöllisesti tuskallisiksi. Sileän tai sametinpehmeän pinnan kosketta-

minen on mieluisa, karkean pinnan koskettaminen epämieluisa. Kosketusaistimukset saavat osaksi samanlaisen »objektiivisen» luonteen kuin kuulo- ja näköaistimukset, siten, että ne eivät herätä ollenkaan mitään huomattavia tunteita, vaan aistimuksen tiedonluontoinen sisällys kiinnittää yksinomaan aistivan huomiota; aistimus tuntuu vain ilmoittavan meille ulkonaisen esineen laatua, aistimuksen tuntuessa seläisenaan yhdenentekevältä.

c) Maku- ja hajuaistimuksiin liittyy useimmiten vilkkaita mielihyvän ja mielipahan tunteita. Karvaat rohdot maistuvat pahalta, sokeri hyvältä; ruusun tuoksu tuntuu hyvältä, poltetun höyhenen haju pahalta. Nämä tunteet eivät kumminkaan ole niin voimakkaita kuin elollisaistimuksiin liittyvät. Hajuaistimukset ovat laadultaan ihmisessä melkoiseksi osaksi jokseenkin epämääräiset, mutta ne ovat nähtävästi monissa eläimissä paljon kehittyneemmät ja tarkemmat.

d) Kuulo- ja näköaistimukset ovat laadultaan moninaisimmat, selvemmät ja tarkemmin paikallistetut kuin muiden aistien aistimukset. Niillä, — osaksi myös kosketusaistimuksilla, — voimme parhaiten ja tarkimmoin erottaa havaittujen esineiden pienimmätkin vivahtukset. Niiden avulla opimme sen vuoksi parhaiten tuntemaan ulkonaisten oloiden todellista laatua. Kuitenkin niihinkin liittyy moninaisia tunteita, jotka saavat vivahtusrikkaamman luonteen kuin muiden aistien alalla. Rämisevät äänet tekevät pahaa korvalle. Matalat sävelet herättävät yleensä vakavia, korkeat sävelet iloisia tunteita, valoisaat värit näyttävät iloisilta, tummat värit vakavilta. Valo sellaisenaan vaikuttaa elontoimintaan ja elontunteeseen; valo aiheuttaa ylimalkaan mielihyvän tunnetta, pimeys mielipahan tunnetta. Muutamat värit — purpura, punainen, punakeltainen, keltainen, — vaikuttavat kiihottavasti, toiset, sinisen vivahtukset, hillitsevästi, tyyntävästi. Fechner nimittelee edellisiä »aktiivisiksi», jälkimmäisiä »reseptiivisiksi». Jos katselee ympäröivää maailmaa keltaisen lasin läpi, niin se saa iloisin, vilkkaan leiman, jos katselee sinisen lasin läpi, niin vaikutus on hillitty, surunsekainen. Viheriä, joka on välivärinä keltaisen ja sinisen välillä, vaikuttaa rauhoittavasti, tarjoaa silmälle miellyttävää lepoa. Korkeiden sävelien ja matalien sävelien tunnevaikutus vastaa jossain määrin aktiivisten ja reseptiivisten värien vaikutusta.

Aistillisten tunteiden joukkoon ei saa lukea niitä voimakkaan vastenmielisuuden tunteita, joita herättää jonkin inhottavan tai peloittavan esineen näkeminen. Ei saa sekoit-

taa yhteen varsinaisia aistillisia tunteita ja sellaisia, joita saattavat synnyttää aistimuksen herättämät mielikuva-assosiatiot. Se tympäisevä vastenmielisyys, jota inhoittavan esi-neen, esim. käärmeen, näkeminen voi herättää, johtuu mieli-kuva-assosiatioista eikä kuulu aistillisten tunteiden piiriin.

On muitamia aistillisia tunteita, joiden alkuperä on jos-sain määrin hämärä. Niin esim. se omituinen pahantunte-mus, jota muutamit ihmiset, jopa nähtävästi useat eläimet-kin, esim. kissat, tuntevat ukkosilmalla ja joka arvattavasti syntyy sähköän vaikutuksesta ihon hermoihin.

b) Epäaistilliset tunteet.

49 §.

Epäaistillisilla tunteilla tarkoitetaan niitä, jotka eivät liity suorastaan aistimuksiin, vaan semmoisiin mieltei-siin, joilla on merkitystä sielulliselle olemuksellemme tahi tilallemme. Sitä myöten ovatko mainitut mielteet muo-tonsa ja sisällyksensä puolesta sopusoinnussa vai ristiriidassa ihmisen luonnon, tilan ja menestyksen kanssa, ovat niiden herättämät tunteet mieluisia tai vastenmielisiä. — Epä-aistilliset tunteet voi, niiden mielteiden laadun, kestävyy-den ja voiman puolesta, joihin ne liittyvät, jakaa kolmeen pääluokkaan: a) *varsinaisiin tunteisiin*, b) *tunnelmiin* ja c) *affekteihin* eli *mielenkiihtymyksiin*.

Selitys. Samoin kuin aistillisessa tunteessa nautinto tai kipu riippuu fyysillisen vaikutelman suhteesta elimen elon-toimintaan, samoin epäaistillisen tunteen laatu riippuu siitä, missä suhteessa ihmisen mielteet ja niiden esineet ovat hänen sielulliseen tai ruumiilliseen elämäänsä ja hänen menestyk-seensä yleensä. Sellaisen esineen mielikuva, joka on omansa aiheuttamaan aistillista hyväntuntemusta tai pahan-tuntemusta, nautintoa tai kipua, synnyttää (epäaistillisen) tunteen, — mieltymystä, tyydytystä, vastenmielisyyttä, inhoa. Tieto kärsitystä tai uhkaavasta vastoinkäymisestä herättää surua, pelkoa, erinäisissä oloissa suuttumusta. Sanoma tapauksesta, minkä tiedämme tuottavan meille nau-tintoa tai edistävän pyrintöjämme, synnyttää meissä ilon ja toivon mieluusat tunteet. Mainitulaisista tunteista kehit-tyy, mielikuva-assosiatoiden ja ajatusten myötävaiku-

tuksella sekä niiden aiheuttaessa samalla myöskin tahdon-liikehtimisiä, sympatiaa eli mielisuosiota, rakkautta, anti-patiaa, vihaa, kostonhalua, sääliä, kateutta, katumusta y. m. Esimerkkejä epäaistillisista tunteista ovat edelleen ihmet-tely, kummastus, s. o. se tunne, joka herää, kun jonkin koke-muksen johdosta huomaamme ettemme kykene sitä ymmär-tämään. Kummastus voi olla mieluinen taikka epämieluisa (iloinen hämmästyys, pettymys).

Eläimilläkin, varsinkin korkeammilla, tavataan paitsi aistillisia tunteita myös epäaistillisia, sillä eläimkin iloitsee ja suree, suuttuu ja pelkää. Juuri sen kautta eläimen sielun-elämä kaikkein enimmän muistuttaa ihmisen sielunelämää, esim. kun sen into sikiöidensä puolustamisessa voittaa sen itesäilytysvietin ja saattaa sen uhraamaan oman elämän-säkin niiden puolesta.

Tietysti havainnotkin voivat herättää epäaistillisia tun-teita, mutta se tapahtuu silloin synnyttämällä tajunnassa mielikuvia ja ajatuksia, jotka sitten välittömästi tai välillisesti herättävät tunteen. Niin uudistuu entisen hel-lyyden tunne jotakin vanhaa muistolahjaa katsellessa; pyhäinjäännösten näkeminen herättää katolis-uskovaisen hartautta.

»Tunteessa», sanoo J. V. Snellman, puhuessaan epäaistil-lisista tunteista, »sielu on itseksensä, elää omaa elämäänsä, iloitsee ja suree, nauttii ja kaipaa, rakastaa ja vihaa, ruu-miseen katsomatta». Tämä lausunto ei ole kumminkaan aivan sellaisenaan hyväksyttävä, koska se liiaksi korostaa epäaistil-listen tunteiden riippumattomuutta ruumiin oloista. Nämä-kin sieluntoiminnat ovat nim. läheisessä yhteydessä ruu-millisten tapahtumien kanssa; ne kehittyvät aistillisten tun-teiden pohjalla ja niilläkin on varmaankin vastineensa aivoissa, erinäisissä hermoston prosesseissa.

Epäaistillinen tunne — jos emme ota huomioon »mielen-kiihtymyksiä», joilla tässä katsannossa on erikoinen luonteensa — kehittyi tajunnassa hitaammin kuin vastaavat mielikuvat. Uudistunut mielikuva voi äkkiä saavuttaa täyden selvyyden tajunnassa, tunne sitävastoin alkaa heikompana ja kehittyi vasta vähitellen täyteen voimaansa, jonka jälkeen se taas rupeaa heikontumaan. Tietopuoliset mielipiteemme muut-tuvat helpommin ja nopeammin kuin tunteemme. Niin esim. sillä, joka on oppinut pitämään pyhänä jotain esi-nettä, ei kunnioituksen tunne sitä kohtaan häviä heti kun hän teoreettisesti lakkaa siihen uskomasta. Meidän mieli-

piteitämme usein määrää »sydän» enemmän kuin pää, s. o. tunteemme enemmän kuin harkinta.

Tunne *siirtyy* (vrt. 45 §, sel. 1) helposti mielikuvasta toiseen, joka on edelliseen assosioituneena yhdenaikaisuuden tai yhtäläisyyden lain mukaan (ks. 28 §). Lapsessa siirtyy ruuan aikaansaama mielihyvä äitiin tai hoitajaan, jolta lapsi on sen saanut. Rakkaus tai ystävyys jotakin henkilöä kohtaan siirtyy hänen yhteydessään oleviin esineisiin, hänen perheeseensä, hänen kotinsa j. n. e. Työ, joka aluksi ei itsessään ole viehättänyt meitä, vaan aimoastaan välillisesti, koska luulimme sen kautta saavuttavamme jotain hyvää, alkaa vähitellen suoranaaisestikin viehättää meitä. Rikkkauden tavoittelu rupeaa semmoisenaankin huvittamaan monta, jotka alkuaan ovat pyrkineet siihen vain keinona nautintojen saavuttamiseen. Tunteen siirtyminen tekee niinuodoin toisen ihmisen ahkeraksi työntekijäksi, toisen sairiksi. Siten siirtymään toisesta mielikuvasta toiseen voi tunne itse myös muuttua toisenlaiseksi. Esim. alkuaan itsekäs tunne voi muuttua eli jalostua epäitsekkääksi. Lapsen kiintymys äitiinsä tai yleensä toisen ihmisen kiintymys toiseen saattaa alkuaan olla itsekäs, hän rakastaa toista välikappaleena, joka tuottaa hänelle itselleen nautintoa; mutta tämä rakkauden tunne voi vähitellen muuttua siten, että mielikuva omasta saavutettavasta nautinnosta täydellisesti katoaa tajunnasta ja ihminen rakastaa toista ihmistä tämän itsensä takia, ilman itsekkyyttä.

Koska tunteet edellyttävät mielteitä, ei voi kenessäkään herättää tunteita *suorastaan*, vaan aimoastaan *välillisesti*, antamalla hänelle sellaisia havaintoja, mielikuvia ja ajatuksia, jotka ovat soveliaat herättämään suotavia tunteita. Tällä tavoin esim. kasvattaja koettaa vaikuttaa kasvatattinsa tunteisiin. Tavallisesti suora aistillinen havainto tai havainnollinen mielikuva helpommin herättää tunteita kuin abstraktinen ajatus; sen vuoksi *esimerkillä* on kasvatuksessa niin suuri merkitys. Mutta ei kasvatattajan sälläkään keinolla aina onnistu herättää niitä tunteita, joita hän toivoo, koskapa ei mikään mielle semmoisenaan, vaan sen *suhde* jo jossakin määrin varttuneeseen sielunelämään herättää tunteen. Tunteen synty ja vilkkaus riippuu siis sielunelämän jo muodostuneesta laadusta. Sielunelämä on eri yksilöillä perin erilainen siinäkin, että mielteet helpommin tai vaikeammin synnyttävät heissä tunteita. Toisella ihmisellä tunne-elämä on rikkaampi, vilkkaampi, voimakkaampi kuin toisella. Tunteiden puutetta nimitetään *kylmäkiskoisuudeksi* tai, jos se käy ylen suureksi,

sydämettömyydeksi, *tylyydeksi*, *raakuudeksi*. Jos sitä vastoin tunteellisuus on ylen kehittynyt, sanotaan sitä *hempeämielisydeksi* (sentimentaliteetiksi).

Epäaistillisten tunteiden alalla sopii erottaa seuraavat eri luokat: *varsinaiset tunteet*, jotka liittyvät selvästi tajuttuihin erityisiin mielikuviiin; *tunnelmat* eli *mielialat*, joilla tarkoitamme sellaisia tajunnan yleisiä tunnetiloja, jotka liittyvät kaikkiin tajunnassa sillä kerralla esiintyviin mielteisiin antaen niille omiuisen »tunneväriksen»; *affektit* eli *mielenkiiltymykset*, joilla tarkoitamme äkillisesti suurella voimalla esiintyviä tunteen purkauksia.

aa) Varsinaiset tunteet.

50 §.

Varsinaisiksi tunteiksi sanomme niitä epäaistillisia tunteita, jotka keskivoimaisina liittyvät selvästi tajuttuihin erikoismielteisiin. Niitä voi mielteiden sisällykseen nähdä jakaa kolmeen lajiin: *itsekohitaisiin* (idiopaattisiin), toisiin olentoihin kohdistuviin *myötä-* tai *vastennielisyyden* (sympatian tai antipatian) tunteisiin ja *ideaalisiin* tunteisiin.

Selitys. Varsinaiset tunteet eivät ole niin voimakkaat ja rajut kuin mielenkiiltymykset eivätkä niin epäselvät kuin tunteet. Ne liittyvät selviin tajunnassa oleviin mielteisiin tai mielleryhmiin; esim. ilo, joka syntyy kauppaneiehen mielessä, kun hän huomaa tehneensä edullisen kaupan; ilo, jonka syy on, että saamme tavata vanhan, kauan kaivatun ystävän; nautinto, jonka etevän taidefoksen katseleminen tuottaa.

Vielä ovat muutamat sielutietelijät erityisenä epäaistillisten tunteiden lajina erottaneet *muodolliset tunteet*, jotka eivät johdu mielteiden sisällyksestä eli siitä, mitä ja millaisia mielikuvia tajuamme, vaan tajuamisemme muodosta eli siitä tavasta, miten mielteet tajunnassa esiintyvät, esim. siitä, esiintyykö mielteitä runsaasti vai niukasti vai ei ollenkaan, vaihtelevatko ne nopeasti vai hitaasti y. m. semm. Kieltämättä tällaiset seikat aiheuttavat tunteita. Se seikka, että jotkin vaikutelmat yleensä herättävät meidän huomiotamme ja panevat tajuamiskykymme toimintaan, herättää *mielenkiintoa*, johon liittyy mielihyvän tunne. Toiminta, joka soveltuu kykyihimme, antaa yleensä tyydytystä ja mielihyvää; mutta jos vaikutelmien omistaminen ja sulattaminen henki-

seksi omaisuudeksemme vaatii meissä liian suurta ponnistusta, niin tunnemme mielihapaa. Jos eivät mitkään vaikutelmat esiinny tajunnallemme, niin meissä herää *ikäyisty-*
misen epämieluisa tunne (vrt. 22 § sel.). Olemme myöskin puhuessamme tunne-elämän laeista (46 §) jo viitanneet näihin selkkoihin. Emme varsinaisesti erota muodollisia tunteita erityiseksi luokaksi senkin takia, että käy vaikeaksi tarkoin erottaa toisistaan mieltä-ämistöiminnan muoto ja sen sisällys.

1) Itsekohtaiset tunteet.

51 §.

Itsekohtaiset tunteet perustuvat siihen jokaisessa yksilössä vallitsevaan perusominaisuuteen, että se, minkä hän käsittää itselleen jollakin tapaa suotuisaksi, suorasti tai epäsuorasti hänen onneaan ja pyrintöään edistäväksi, on hänelle mieluisaa, mutta se, minkä hän käsittää itselleen vahingolliseksi, on hänelle epämieluisa. Mainitut tunteet edellyttävät siis, että yksilössä on tajuntaa sekä omasta itsestään että muiden olioiden suhteesta siihen, ja tunteet kehittyvät ja tulevat yhä monipuolisemmiksi, kuta enemmän tämä tajunta kehittyy ja selvenee.

Selitys. Itsekohtaiset eli n. s. *idiopaattiset* tunteet edellyttävät aina, että yksilöllä on jonkinlainen, vaikka hämähäkin tajunta omasta itsestään sekä niistä suhteista, jotka ovat olemassa hänen ja muun maailman välillä; näiden suhteiden perusteella muut olennot herättävät hänessä joko mielymystä ja myötätuntoa, tai vastenmielisyyttä ja inhoa. Alkuaan yksilö tajuaa itseään ainoastaan aistilliseksi, ruumiilliseksi olennoksi, mutta tästä ei kuitenkaan seuraa että edes tällä kehityskannalla itsekohtaiset tunteet olisivat yksinomaan aistillista laatua. Päinvastoin, kun lapsi iloitsee nähdessään imettäjänsä, niin tämä ilo semmoisenaan ei ole aistillista laatua, s. o. se ei ole ruumiillisen tilan tunne, vaan on mielikuva-assosiatioden herättämä.

Itsekohtaiset tunteet kehittyvät ja haaraantuvat sitä myöten kuin mielikuvatoiminta ja ajatuskyky kehittyvät. Vasta kun oma »minä» on yksilölle selvinnyt, voi hänessä syntyä esim. sellainen tunne kuin *häpeä*. Pikkuinen lapsi ei häpeä,

koska sen itsetajunta on aivan hämärä, mutta itsetajuisessa olennossa tämä tunne syntyy, kun hän huomaa olevansa jossakin asemassa tahi toimivansa tavalla, mikä tekee hänet naurettavaksi tai alentaa häntä muiden silmissä. Samoin ovat ainoastaan itsetajuisessa olennossa semmoiset tunteet mahdolliset kuin ylpeys, itserakkaus, itsensä halveksiminen y. m. s., mitkä syntyvät niiden mielikuvien nojalla, joita meillä on omasta itsestämme ja sen ominaisuuksista. Näiden tunteiden joukossa ovat ne, joita herättää kokemus omasta voimasta tai heikkoudesta. Kun vaikea työ meiltä onnistuu, niin saavuttamamme kokemus kyyrystämme ilahduttaa meitä ja antaa meille omanarvon tunteen; jos työ ei luonnistu, synnyttää kokemus heikkoudestamme alakuloisuutta, noloutta. Esineet herättävät yksilön *mielenkiintoa* ja *harrastusta* sen mukaan, miten ne mukautuvat hänen luonnonlahjojhiinsa tai saavutettuihin kykyihinsä. Toista ihmistä viehättää suuresti kuvien ja värien katseleminen, toista sävelten kuuleminen, koska toisessa näköaisti, toisessa kuuloaisti on erittäin hienosti kehittynyt. Ihminen harrastaa semmoista työtä ja antautuu mieluummin siihen, mikä soveltuu hänen fyysillisiin ja sielullisiin voimiinsa.

Tunteen laatuun vaikuttaa sekin seikka, kuvailemmekosen esinettä vastedes tulevaksi vai par'aikaa olevaksi. Lapsen aikaisimmat itsekohtaiset tunteet kohdistuvat vain nykyisyyteen, sen ilo ja suru tarkoittavat vain sitä, mitä se par'aikaa saa kokea. Mutta ymmärryksen kehittyessä ihminen rupeaa ottaamaan huomioon vastaisiakin asioita. Kohdistuessaan tulevaisuuteen mielihyvä ja mielihäpa muuttuvat *toivoksi* ja *peloksi*.

Kun asioiden keskinäinen syy-yhteys yhä enemmän selvittää ajatuksellemme, syntyy uusia tunteita semmoistenkin ilmiöiden johdosta, jotka ennen ovat olleet meille aivan yhdentekeviä. Niin syntyy tunteita, jotka koskevat pyrintöjämme omaisuuden, kunnian, vallan y. m. saavuttamiseen ja kartuttamiseen. Useat esineet, joista ihminen aikaisemmin ei ole ollenkaan huolinut, herättävät hänessä nyt ennen tuntemattomia ilon- tai suruntunteita, koska hän käsittää että nekin ovat jossakin, vaikka ehkä hyvin kaukaisessa yhteydessä semmoisten asiain kanssa, jotka saattavat olla hänelle hyödyksi tai haitaksi.

Se sopusointuisuuden tai epäsointuisuuden suhde, jossa arvelemme muiden olentojen välittömästi tai välillisesti olevan meihin, määrää tunteemme heitä kohtaan. Ne, jotka tekevät meille hyvää, herättävät meissä kiitollisuutta, kun-

niotusta, ystävyyttä ja rakkautta. Me tunnemme näitä tunteita vanhempiamme, opettajiamme, hyviä ystäviämme, isänmaamme hyväntekijöitä kohtaan. Niitä sopii sanoa *myötiätunnon* eli *sympatian tunteiksi*, mutta ne ovat sentään *välillisesti* itsekohtaisia, koska ne syntyvät siitä, että nuo henkilöt ovat tehneet *meille* hyvää. Samaa täytyy sanoa niistä epämieluisuuden tunteista muita kohtaan, jotka syntyvät meissä kauhua, pelkoa, vihaa, harmia, halveksimista. Jos vihollinen on meitä paljon mahtavampi, herättää hän kauhua tai pelkoa; jos hän ei ole täysin niin mahtava, mutta kuitenkin vaarallinen, herättää hän vihaa tai harmia; jos hän on meitä paljon heikompi, herättää hän halveksimistamme.

Eläimillään on itsekohtaisia tunteita ynnä mieltymystä tai vihaa muita olentoja kohtaan. Esim. hevosissa on huomattu kauan pysyvää vihaa henkilöä vastaan, joka on niitä rääkännyt. Koira voi tuntea häpeätä. Voi kysyä, kuinka tämä on mahdollista, koska eläimiltä tavallisesti katsotaan puuttuvan itsetajuntaa. Mutta juuri se seikka, että niillä on semmoisia tunteita, todistaa, että eläimillään on jokin hämärä tajunta omasta itsestään, jos kohta ne käsittävät itseään ainoastaan aistillisiksi olioiksi.

2) Toisiin kohdistuvat tunteet. (Välittömän sympatian ja antipatian tunteet.)

52 §.

On olemassa sellaisiakin muihin henkilöihin kohdistuvia myötä- ja vastenmielisyyden (sympatian ja antipatian) tunteita, jotka eivät perustu siihen, että luulemme näiden henkilöiden missään suhteessa edistävän tai ehkäisevän onneamme, vaan jotka syntyvät meissä aivan välittömästi. Välitöntä myötätuntoa on olemassa kun me, huomattessamme muiden iloitsevan tai kärsivän, tunnemme vastaavia tunteita, vaikk'ei meillä ole eikä ole ollut mitään tekemistä heidän kanssaan. Toiselta puolen voi ihmisessä syntyä aivan välittömästi vastenmielisyydenkin tunteita muita henkilöitä kohtaan.

Selitys. On olemassa semmoisiakin möytätunnon tunteita, joita ei sovi katsoa välillisesti itsekohtaisiksi. Voimme

välittömästikin iloita tai kärsiä muiden olentojen hyvän- tai pahanolon tähden. Tämä tapahtuu varsinkin kun välittömästi vaarinoitamme muiden olentojen ilon tai kärsimyksen ulkonaisia ilmauksia; silloin syntyy meissäkin vastaavia tunteita: *myötiäilöä* ja *sääliä*. Pelkkä mielihyvän tai kärsimyksen mielikuva synnyttää tällöin itse tunteen; edellytyksenä on että me ennen olemme kokeneet samanlaisia tunteita. Myötätulon ja säälin tunteet kohdistuvat tietysti ennen kaikkea kanssaihmissimme, mutta saattavat kohdistua myöskin eläimiin, sitä enemmän kun enemmän niiden tunteet ja tunteenpurkaukset ovat samankaltaiset kuin ihmisen.

Välittömiä vastenmielisyyden tunteita saattaa joskus syntyä henkilöitä kohtaan, joita emme itsekkään missään suhteessa katso vastustajiksemme, mutta jotka esiintymistavallaan kokonaan eroavat meidän olemuksestamme; voi olla, ettemme itsekkään tiedä, missä tämä eroavaisuus oikeastaan on. Välisiä saattaa olla vaikea ratkaista, onko näitä vastenmielisyyden tunteita luettava *itsekohtaisien* vaiko toisiin kohdistuvien tunteiden joukkoon. Niin on esim. kateuden ja vahingonolon epäjalojen tunteiden laita. *Kateus* on mielihyvän pahan tunne muiden onnesta ja *vahingonilo* on mielihyvän tunne muiden onnettomuudesta, edellinen on siis myötätulon, jälkimmäinen säälin suora vastakohta. Kateus syntyy kun me, verrattessamme omaa tilaamme muihin tilaan, esim. taloudelliseen asemaan, nauttimaan kunnioitukseen, perheelliseen onneen y. m. nähdessä, arvelemme omaa osaamme liian huonoksi muiden osaan verraten. Vahingoniloa tunnetaan tavallisesti semmoisia henkilöitä kohtaan, joita ennen on kadepidittu. Koska siis nämä tunteet syntyvät siitä, että me tajunnassamme vertaamme muiden henkilöiden tilaa omaamme, niin ne itse asiassa edellyttävät jotakin, jos kohta vain kuviteltua suhdetta »minään» ja muiden henkilöiden välillä, ja niitä voidaan sillä perusteella lukea välillisesti itsekohtaisien tunteiden joukkoon. Ja niiden syntyä voi selittää vastakohtaisuuden tunnelausta (ks. 46 §, sel.).

Monet sielutieteilijät selittävät, että sympatian tunteet yleensä ovat syntyneet itsekkäistä tunteista tunteen eli motiivin *siirron* kautta. Ne ovat alkuun olleet välillisesti itsekohtaisia tunteita (ks. edell. §, sel.), mutta ovat siten muuttuneet siten, että ne kohdistuvat välittömästi muihin henkilöihin (vrt. 49 §, sel.). Tässä selityksessä sympatian tunteiden synnystä on paljon totuutta; melkoiseksi osaksi ne tosiaankin kehittyvät ja vahvistuvat ihmisessä sellaisen

verkalleen tapahtuvan sielullisen siirron kautta. Mutta ainakin kun tarkastamme kehittyneen normaalin ihmisen tunne-elämää, niin on siinä kieltämättä olemassa myöskin todellista, välitöntä myötätuntoa eli tunteita, joita synnyttää muiden ihmisten kokema ilo tai suru, menestys tai vastoinkäyminen, onni tai onnettomuus sellaisenaan. Tällainen myötätunto on *altruistinen tunne* (latinalaisesta *alter* = toinen), *egoististen* eli itsekkäiden tunteiden vastakohtana.

Sympatian tunteista voidaan osaksi selittää niitä ilmiöitä, joita on sanottu *joukko-suggestioksi*. Välistä tapahtuu, että mahtava tunteenvirtaus äkkiä leviää innoissaan olevista henkilöistä kokonaiseen suureen kansanjoukkoon, joka on vaarinnottanut alkuunpanijain tunteenilmaukset ja johon sen vaikutuksesta samat tunteet ovat siirtyneet. Suuressa sankokouksessa innostunut puhuja vaikuttaa usein läsnäoleviin paljon enemmän eleillään, äänensä soinnulla j. m. s. kuin esittämällään perustella. Hänen innostuksensa siirtyy saapuvilla oleviin ja liittyy puhujan heissä herättämiin mielikuviin. Tavallisessa seurapiirissäkin jonkun jäsenen osoittama iloisuus, jäykkyys tai hämillään-olo helposti tarttuu muihinkin. Teatterissa nauru ja itku, alkaen jostakin yleisön osasta, usein tarttuvat muuhunkin yleisöön. Useita historian merkillisimpiä tapauksia sopii mainita »joukkosuggestion» esimerkkeinä, esim. se Pietari Amienslaisen herättämä innostus, joka aikaansai ristiretket.

3) Ideaaliset tunteet.

53 §.

Ideaaliset eli aatteelliset tunteet ovat ne, joita herättää esineiden oma täydellisyys tai epätäydellisyys, katsomatta siihen, ovatko nämä esineet tuntevalle yksilölle tai muille, hänen myötätunfoaan herättäville yksilöille edullisia vai haitallisia. Tätä laatua ovat *esteettiset*, *älyperäiset*, *siveelliset* ja *uskonnolliset* tunteet.

Selitys 1. Esineen täydellisyys tai epätäydellisyys on sen yhtäpitävyisyys tai ristiriitaisuus jonkin säännön, ohjeen tai »aatteen» kanssa, jonka mukainen sen tulee olla. Ihmiskunnan kehityksessä syntyy ja muodostuu käsitys sellaisista säännöistä,

joita ihmiset pitävät yleispätevinä. Aikain kuluessa, historiallisten olojen vaihdellessa ja sivistyksen kehittyessä, ne tosin jossakin määrin muuttuvat, mutta yksilö vastaanottaa ne kasvatuksen ja esimerkin välittämällä siihenastisen sivistystyön hedelminä. Omalla työllään hän voi ne itselleen omistaa itsenäisellä tavalla ja vapaan vakaumuksen muodossa; vieläpä hän voi, jos hän on tuottava nero, itse myötävaikuttaa niiden kehitykseen. Kun ihmiseen on kehittynyt tällaisia ihannekuvia, joiden mukaisia hänen mielestään esineiden pitäisi olla, ja hän huomaa esineiden soveltuvan niihin tai poikkeavan niistä, niin häneen syntyy välittömiä, tätä subdettu ilmaisevia tunteita. Hän ikäänkuin vaatii, että esineiden pitää olla hänen tunnustamiensa sääntöjen eli ohjeiden mukaisia. Ideaalinen tunne on juuri tunne siitä, onko ja missä määrässä esine ihanteensa mukainen vai sen vastainen. Ideaalisissa tunteissa ihminen joko myöntää esineillä olevan arvoa itsessään, ne kun ovat mitä niiden pitää olla, taikka päinvastoin kieltää esineiltä tämän arvon. Niin esim. ihminen, suhtautuessaan esteettisesti ilmiöihin, vaatii semmoista aistillisten esineiden muotoa, joka on omansa miellyttämään. Koska hän on järjellinen ja siveellinen olento, niin hän vaatii totuutta ajatuksissa ja sanoissa sekä siveellisten lakien noudattamista omien ja muiden ihmisten tahdossa ja teoissa; tähän perustuvat älyperäiset eli intellektuaaliset sekä siveelliset tunteet. Ideaalinen tunne on riippumaton siitä, edistääkö vai estääkö se esine, joka sitä aiheuttaa, ihmisten satunnaisten pyrintöjen toteuttamista. Jos nautin nähdessäni kauniin mauseman tai taulun, niin nautintoni ei johdu siitä, että luulisin itselläni tai muilla ihmisillä, joita kohtaan tunnen myötätuntoa, olevan niistä mitään etua, vaan ainoastaan siitä, että ne vastaavat esteettisen makuni vaatimuksia. Eikä omantunnon mielihyvä tai mielipaha tekevästäni teosta riipu siitä, oliko teko minulle tai ystäväilleni eduksi vaiko vahingoksi, vaan ainoastaan siitä, onko tekoni katsottava siveyslain mukaiseksi vai eikö. Samoin meidän täytyy myöntää jonkin vätteen tai tieteellisen opin totuudenarvo, vaikkakin se ehkä sotii sitä vastaan, mikä olisi ollut meille hyödyllistä ja minkä me mieluummin olisimme toivoneet olevan totta.

Selitys 2. *Esteettiset tunteet* ovat ne mielihyvän tunteet, joita herättää esineiden *kauneus*, s. o. niiden havaitun tai mielessä kuvitellun muodon täydellisyys, ynnä ne mieli-

pahan tunteet, joita synnyttää esineiden *rumuus*, s. o. niiden havaibun tai mielessä kuvitellun muodon vaillinaisuus. Ihmisen kyky vastaanottaa esineistä sellaisia tunteita sanotaan esteettiseksi *mauksi* eli *aistiksi* (kaunoaistiksi). Etenkin sanoaan esteettistä makua olevan sillä ihmisellä, joka tässä suhteessa ei pysy pelkän tunteen kannalla, vaan osaa selvillä käsitteillä itselleen ja muille selittää tunteensa sisällystä. Maku on silloin esteettistä *arvostelukykyä*. Maku eroaa esteettisestä tuottamiskyvystä eli taitelijalahjasta, eikä molempia aina tavata samassa henkilössä.

Estetiikka nimen tiede esittää, millaisia esineiden tulla olla, jotta ne käsitettäisiin kauniiksi tai rumiksi, s. o. niiden vaatimusten mukaisiksi tai vastaisiksi, jotka ihmisen esteettinen aisti niille asettaa; se selvittää edelleen kauneuden erilajeja sekä niitä esteettisen aistin kehityksestä syntyneitä erilaisia vaatimuksia («kauneuden ihanteita»), joita ihmiset eri aikoina ovat omaksuneet. Viitaten näiden kysymysten tarkemmaksi selvitykseksi tähän tieteesen rajoitumme tässä ainoastaan muutamaiin huomauteksiin.

Se muodon täydellisyys, jota sanotaan «kauneudeksi», saattaa olla olemassa joko luonnon tuotteissa tai ihmisfantasian luomissa. Kauneus on siis kahta päälajia: *luonnon* kauneus ja *taiteen* kauneus. Luonnon ilmiöt voivat herättää esteettistä mielymistä, esim. tähtitaivas, taivaankaari, mahtavat vuoret, meri kuohuvine laineineen, korkeapuuinen metsä, tuuhea puu, kukka, kauniinvärinen lintu, leivon ja satakielen laulu, ihmiskasvot. Luonnonkauniin herättämät esteettiset tunteet lienevät alkuperäisesti kehittyneet vilkkaista aistillisista, eräisiin havaintoihin liittyneistä mielihyvän tunteista; sellaiset tunteet muuttuvat esteettiksi silloin ja siinä määrässä kuin tajunnasta katoaa se tunteiden osa, jota sopii katsoa elollistunteeksi ja joka osoittaa vain aistimien fyysillisistä tilaa, ja ainoastaan vaarinoitettua ulkonaisen esineeseen välittömästi liittyvä mielihyvän tunne pysyy. Tämä tapahtuu etenkin näkö- ja kuuloaistimuksissa; voidaan kuitenkin ehkä katsoa semmoisen haju- ja aistimuksenkin kuin esim. ruusun tuoksun olevan esteettistä laatua tai ainakin esteettisten aistimusten rajalla.

Luonnonkauniista eroa taiteen luoma kauneus, joka on mielikuvituksen tuote ja jossa tämän muodostamat kuvat esiintyvät muillekin ihmisille tajuttavina ja nautittavina. Taiteellisen tuotannonkin alkuperää on tahdottu johtaa aistillisten tunteiden kehityksestä ja hienostumisesta. On

arveltu että alkuihmisten vilkkaat elollistunteet (vrt. 45 §, sel. 2) pyrkivät ilmaantumaan ja tasoittumaan tansseissa, leikeissä ja lauluissa; ja kun ihmiset tahtoivat *yltseistä* ilmaista elollistunnettaan, niin he antoivat elollistunteiden ilmauksille yhteisen muodon, järjestämällä liikkeensä ja laulunsa määrättyjen poljentojen, tahtien ja sävelten sopusoinnun mukaan. Värin synnyttämä mielihyvä ilmenee alkuun siinä, että ihminen maalaaseita, huonekalujaan, jopa omaa ruumistaankin; säännöllisyyden mieluisuus on syynä siihen, että hän koristeita valmistessaan ja maalatessaan antaa niille säännöllisen muodon. Mutta sen ohessa muinaisaikaiset löydöt osoittavat, että ihmiset jo ammoisina aikoina ovat pystyneet tarkoin oivaltamaan ja häämäästyttävän uskollisesti mukailemaan näkemänsä eläimiä, niinkuin peuroja, mammut-eläimiä y. m. Nähdyn esineen herättämä nautinnontunne pyrkii ilmenemään sen jäljittelemisessä. Sentapaiset mielihyvät tunteet ovat todennäköisesti aiheutaneet nähtyjen esineiden jäljittelyn kaikissa kolmessa avaruudensuunnassa:kin, toisin sanoen ne ovat synnyttäneet kuvanveistotaiteen. Luonnon esineiden mukailut vaikuttavat yleensä elävämmin kuin paljaat koristeet, koska edelliset aikaansaavat todellisuuden illusion. Tämä ei kuitenkaan koske semmoisia taitteita kuin rakennustaidetta ja musiikkia, joissa luonnonmukailu tuskin tai ainakin hyvin vähässä määrässä voi tulla kysymykseen.

Runous eroaa muista taitteista siinä, että muut taitteet lähinnä suuntautuvat ulkonaiseen havaintoon ja ainoastaan sen välityksellä näkijän tai kuulijan fantasiaan, runous sitä vastoin vaikuttaa paljon suoranaisemmin mielikuvitukseen. Tosin runoudellakin on aistillinen aines, nimittäin sanat sekä värssyjen poljento ja sointuisuus, jotka osaltaan vahvistavat runollisen kauneuden vaikutusta; mutta runoteos tähtää pääasiallisesti määrättyjen mielikuvien herättämiseen kuulijassa tai lukijassa. Runous osaa paremmin kuin mikään muu taidete edittää kuvia sielunelämästä ja sen sisäisestä kauneudesta, inhimillisten luonteiden suurutta ja pienuttuutta, intohimoja ja niiden taistelua. Muut taitteet voivat ainoastaan epätäydellisesti kuvailla inhimillistä sielunelämää; esim. maalaustaide voi antaa kuvaillon ihmisen sisäisen olennon ilmaantua ainoastaan hänen ulkonäössään, se antaa hengen jalouden tai halpuuden esiintyä kasvojen piirteissä j. n. e. Soittotaide voi ilmaista sielun tunnelmia, mutta ei kumpainenkaan voi esittää ihmisen sielunelämää niin täydellisesti ja selvästi kuin runous.

Korkeamman taideteoksen synnyttämä vaikutus ei ole koskaan yksinkertainen, vaan se aikaansaa eri osiensa ja mielikuva-assosiatoiden avulla suuren joukon vaikutelmia niihin kuuluvine tunneväriyksineen. Ne eriyiset tunteet, joita taideteos siten synnyttää, yhtyvät tajunnassa yhteistunteeksi. Saavutustaakseen korkeampaa kauneutta täytyy taideteoksen, samalla kun kaikki sen eri osat vaikuttavat mieluisasti, myös esiintyä sopusointuisena kokonaisuutena. Sen pitää herättää kokonaisvaikutus, joka ei saa häiriytyä sen tähden, että toisen osan herättämä vaikutelma sotii toisen herättämää vastaan. Teoksen kauneus vaatii sen muodon moninaisuuden esiintymistä hallitsevan yhteyden kannattamana, kaikkien sen osien on näytettävä välttämättömyttä ja toisiinsa kuuluvilta. Mutta kauneuden tulee ilmaantua teosta tarkemmin tutkimatta. Sillä onhan olennainen erotus esteettisen mielihyvän ja sen mielihyvän välillä, jonka synnyttää esim. taideteoksenmukaisesti rakennettu kone, jonka osien sopusointuisuutta voimme ainoastaan tarkoin tutkimalla käsitellä.

Taideteoksessa hallitseva sopusointu on alemppaa tai korkeampaa laatua. Värät miellyttävät keskinäisellä sopusoinnullaan ja samoin sävelet; vieläpä jokainen soitannollinen sävel on useista yksinkertaisista, keskenään sopusointuisista sävelistä yhdistetty (ks. 18 §, sel. 5). Säännölliset kuviot saattavat pelkällä mittausopillisella muodollaan miellyttää, etenkin jos ne eivät ole *täydelleen* säännöllisiä niinkuin nelio tai ympyrä, vaan ainoastaan *symmetriset*, s. o. sellaiset, jotka tosin ovat jossain määrin säännöllisiä, mutta eivät kaikkein puolin. Suorakaide ja ellipsi ovat esteettiseltä kannalta täydelleen säännöllisiä kuvioita etevämmät. Tämänlaatuinen suhde on n. s. »kultainen leikkaus», joka jakaa suoran kahteen eri suureen osaan siten, että pienempi osa suhtautuu suurempaan niinkuin suurempi osa suhtautuu kokonaiseen. Semmoista suhdetta tavataan usein esim. rakennustaiteen tuotteissa ja se tekee esteettisesti miellyttävän vaikutuksen.

Korkeampaa laatua on se sopusointuisuus, joka syntyy, kun useista erilaatuista osista kokoonpantua teosta hallitsee yhteinen aate eli sisäinen tarkoitus, josta jokainen osa saa merkityksensä ja selityksensä. Soitannossa esim. ei miellytä ainoastaan yksistyisten sävelten sopusointu, vaan etupäässä melodia ynnä sen sisältämä aate. Rakennuksella, esim. kirkolla tai linnalla, tulee vaikuttaakseen esteettisesti olla

vallitseva aate. Kirkkoa ei sovi rakentaa sellaiseksi kuin pankki on. Kirkon muodossa ja sen osien keskinäisessä suhteessa pitää tulla näkyviin, onko se katolinen vai protestanttinen kirkko, onko se kirkkohallituksen yhteydessä oleva tuomiokirkko vai yksinkertainen maalaiskirkko. Jos rakennus ei kokonaisuudessaan näytä vastaavan aatettaan, niin se tekee esteettisesti epämiellyttävän vaikutuksen, vaikka sen osat, kukin erikseen katsottuna, olisivatkin kauniit. Maalauksiaide vaikuttaa luontoa kuvatessaan voimakkaammin, kun se saattaa näkyviin sen, mikä on maalatulle esineelle luonteenomaista. Niin esim. pitää maisemankuvan tuottaakseen syvempää vaikutusta selvästi ilmaista joko rauhallisuutta tai jylhyyttä, rikkautta, ylevyyttä, suloutta — sanalla sanoen määrättyä luonnetta. Samoin tulee muutokuvan antaa käsitys kuvattavan henkilön luonteesta.

Kuta monimutkaisempi jokin esine on, sitä suuremmaksi voi sen esteettinen vaikutus tulla, jos se kokonaisuudessaan esiintyy yhtenäisen aatteen läpituokemana ja hallitsemana; sillä aatteen valta esiintyy silloin sitä mahtavampana. Sitä vastoin ne esineet, olivatpa ne taideteoksia tai luonnonesineitä, ovat rumat, joissa tosin häämöttää jonkinlainen aate eli sisäinen sääntö, mutta sellainen, joka ei ole voinut täydelleen päästä voitolle; nämä esineet herättävät ensiksi meissä sen odotuksen, että niissä saisimme nähdä aatteen täydellisesti toteutuvan, mutta ne eivät täytä tätä odotusta. Esim. apina on ruma, koska se ensi näkemältä näyttää ihmisen kaltaiselta, mutta pian havaitaan ihmisen muodosta poikkeavaksi. Olkoonpa vain apina eläintieteelliseltä kannalta yhtä tarkoituksenmukaisesti rakennettu kuin ihminenkin — tällaisella tarkoituksenmukaisuudella, jota ainoastaan käsitteiden avulla voidaan tajuta, ei ole esteettiseltä kannalta ratkaisevaa merkitystä. Apinan rumuus ihmisen silmissä tulee siitä, että se samannäköisyyden vuoksi mielletään ihmistä, mutta juuri siksi saattaa selvään tajuntaan vastakohtaisuuden näiden molempien välillä. Ihminen pitää tietysti omaa ulkonäköään miellyttävämpänä, ja apinan rumuus ihmisen silmissä on siis vastakohtaisuuden laim välttämätön seuraus.

Taideteosta hallitseva aate voi aiheuttaa, että sekin, mikä erikseen tarkastettuna näyttäisi rumalta, tulee oikeutetuksi siinä yhteydessä, jossa se esiintyy. Ja vaikka maalauksia ja kuvanveistotaiteen esittäessään ihmistä ja muita esineitä yleensä täytyy miellyttääkseen meitä noudattaa luonnon-

mukaisuutta, voivat kuitenkin esim. enkelinkuvat siipineen näyttää kauniilta, koska siivet saavat oikeutuksensa aatteesta. Kreikkalainen kuvanveistäjä *Paionios* on esittänyt Voiton jumalataria Nikeä siivellisenä, mikä on aivan paikallaan tässä allegorisessa kuvassa eikä ollenkaan vähennä, vaan päinvastoin kohottaa sen kauneutta. Useat maalaajat ja kuvanveistäjät ovat esittäneet lohikäärmeitä ja muita olemattomia eläimiä, siten aikaansaaden kauniin vaikutuksen. Vieläpä voi liian suuri luonnonmukaisuus tulla virheeksi. Esim. aivan luonnolliseksi väritetty kuvapatsas herättää toiselta puolen sen mielikuvan, että se elää ja kohtarupeaa liikkumaan, mutta pian näkyy, että niin ei ole, josta syntyy epämielinen ristiriita kuvan herättämässä kokonaisvaikutuksessa.

Erlaisuus ihmisten esteettisissä arvostelmissa tuskin olisi niin suuri kuin se on, ellei esteettiseen vaikutelmaan kuuluisi, paitsi taideteoksen suorastaan synnyttämiä mielikuvia, myöskin toinen osa, minkä se aikaansaa epäsuorasti, nim. herättämällä monenlaisia mielikuvayhtymiä. Nämä assosiatiot riippuvat tietysti ihmisten ajatustavasta ja mielialasta, jopa aivan satunnaisista seikoistakin. Siitä johtuu, että sama esine saattaa esteettisessä katsannossa vaikuttaa eri ihmisiin kovin eri tavalla, jopa samaankin ihmiseen eri tilanteissa. Taideteoksen herättämään vaikutukseen saattaa sekoittua kaikenlaisia tunteita, sellaisiakin, jotka eivät ole puhtaasti esteettistä laatua. Se voi olla sopu-soinnussa tai ristiriidassa tieteellisen, siveellisen, kansallisen tai uskonnollisen katsantotapamme kanssa, mikä puolestaan vaikuttaa taideteoksen meissä herättämään kokonaistunteeseen. Tietysti näin on laita etupäässä runoteoksissa, jotka kuvailevat inhimillisiä elämänsuhteita ja joissa runoilijan oma persoonallinen ajatustapa ilmenee. Tämä selkka, että esteettiset esineet vaikuttavat tunteeseen myöskin epäsuorasti mielikuva-assosiatioden johdosta, on epäilemättä suureksi osaksi syynä siihen ihmisten esteettisissä arvosteluissa ilmaantuvaan eroavaisuuteen, joka on antanut aihetta vanhaan sananparteen: »de gustibus non est disputandum» («mausta ei ole kiisteltävää»).

Selitys 3. *Älyperäiset eli intellektuaaliset tunteet* ovat ne mielihyvän ja mielihäpähtämisen tunteet, jotka kohdistuvat ominin tai muiden ajatuksiin, etenkin siihen nähden, onko niissä totuutta, s. o. todellisuuden mukaisuutta, vai epä-

totuutta, s. o. ristiriitaa todellisuutta vastaan. Samoin kuin muutkaan ideaaliset tunteet eivät älyperäiset pidä silmällä tuntevan henkilön omaa etua; niihin siis ei kuulu se viehätys, joka saattaa jollakin tiedolla olla sen johdosta, että se on hyödyllinen. Myöntäessämme ajatuksen todeksi omistamme sille omaperäisen arvon. Älyperäiset tunteet ovat joko 1) sellaisia, joissa juuri tajuamme jonkin ajatussisällyksen todenperäiseksi tai epätodeksi, taikka 2) sellaisia, joissa tunemme mielihyvää tai mielihäpähtämistä jostakin ajatussisällyksestä sentähden, että se pitää yhtä sen kanssa, mitä jo olemme tajunneet todenperäiseksi tai epätodeksi.

Tunne siitä, että jokin ajatuksemme on tosi, on *varmuus*. Sitävastoin se tunne, ettemme voi päästä totuuden perille emmekä ratkaista ajatustemme ristiriitaa, on *epävarmuus*. Varmuus semmoisenaan on mieluinen, epävarmuus vastenmielinen tunne. Ylipäänsä on mieluista saada selkoa jostakin, vastenmielistä pysyä epäilevällä kannalla.

Varmuutta sanotaan *uskoksi*, jos se on väitön eikä tarvitse perusteita ollakseen olemassa. Kun taas ihminen koettaa perusteiden avulla ratkaista, mikä on totta ja mikä on erehdyistä, niin syntyy perusteisiin nojautuva varmuus, eli sellainen, josta ihminen selvillä käsitteillä voi tehdä itselleen ja muille selkoa. Tätä varmuutta sanotaan tavallisesti *vakaumukseksi*. *Todennäköisyyden* tai sen vastakohtan tunne on heikkommanasteinen varmuuden tunne, johon yhtyy jonkin verran epävarmuuttakin.

Kun olemme vakuutetut joidenkin ajatuksien totuudesta tai epätotuudesta, niin nämä ajatukset sellaisinaan joutuvat intellektuaalisten tunteittemme kohteiksi. Ajatus, jonka totuudesta olemme varmat, herättää mielihyvän, se, jonka epätotuudesta olemme varmat, mielihäpähtämisen tunnetta. Totuus semmoisenaan miellyttää, valhe semmoisenaan inhottaa. Kaikessa ajattelemisessamme teemme eräitä edellytyksiä, joita katsomme yleispäteviksi, esim. että ajatukset eivät saa olla keskenään ristiriitaisia. Jokainen ajatus, jossa huomaamme ristiriitaisuutta, on meille sentähden vastenmielinen. Sitävastoin täysin selvä ja vakuuttava todistus, esim. mittausopissa, saattaa meissä herättää mielihyvää, vaikkakin todistetun väitteen sisällys on meille vallan yhden tekevä. On miellyttävää, kun huomaamme yhä enemmän lähestyvämme totuutta. Jo lapsessa saattaa olla semmoista tietämisen iloa, jonka johdosta se haluaa laajentaa tietojaan. Lapsen *uteliaisuus* on heräävän tiedonhalun ilmaisu. Sekin